

HARSÁNYI LAJOS SZENT TRILÓGIÁJA

(HÁGIA SOPHIA, DE PROFUNDIS, TÚLVILÁGI BALLADA.)

ÍRTA:

REZEK S. ROMÁN

PÉCS, 1943.

KÜLÖNLENYOMAT A „SORSUNK” 1943, III. ÉVFOLYAMÁNAK 11. SZÁMÁBÓL

A SZERZŐ KIADÁSA.

DUNÁNTÚL PÉCSI EGYETEMI KÖNYVKIADÓ ÉS NYOMDA R.-T. PÉCSETT.
A nyomdáért felelős: Mészáros József igazgató.

Emberi végességünk és nagy kiváltságunk: a legnagyobb dolgokat nem lelhet fogalmak, hanem csak szimbólumok nyelvén elmondanunk. Minden idők szimbolizmusának titkára mutat rá ez az elv: nommer un objet, c'est supprimer les trois quarts de la jouissance du poème; suggérer un objet, voilà le rêve — ha fogalmilag megnevezed a tárgyat, megölted a költői szemlélődés háromnegyed részét; ha csak szimbólummal érezteted, akkor áknodatsz gyönyörűt. Minden érzékek nyelvén, önértékű képekben jelezni mély szellemi tartalmakat: ez a szimbólum lényege. Sem több, sem kevesebb, csak az, ami a delphi jósdáé: nem tární fel semmit, nem titkolni el semmit, csak jelezni a halandóknak a följobbvalók minden gazdagságát; csak rámutatni az eszközként felhasznált felszín és a szegényen hátul kullogó ész mögött fekvő irracionális valamire, a kimondhatatlanra, a csak szimbolizálhatóra: kifejezni a kifejezhetetlent. Egy szimbólum nem ezekkel a szavakkal lép elő: világos vagyok, mint a hegyi patak, hiszen nem vagyok mély, éppen csak átfutok a sziklák felszínén, — hanem színekkel, hangokkal, ízekkel hív fel: nézd, ez a világ, ringj el a színein, lessed a hangjait, szídd szájadba ízeit, álmodj velük és akkor meglátod bennük az értelmet is, anélkül, hogy keresni akarnád, hiszen a dolgok maguktól beszélnek.

Aki megfejti a szimbólumokat, a maga vesztére teszi: hideggé válik fölötte és benne a világ. A kritikus is 'használ szimbólumokat: ezekkel, meg az értelem nyelvén is akar szólni a költő szimbólumainak jelentéséről. De ha teljesen meg akarná fejteni a szimbólumokat, többre akarna vállalkozni, mint a költő, olyanra merészkednék, amire sem tudás, sem filozófia nem képes: az érzéki világ és a szellemi végtelenség titkait — az alsórendű és a végtelenbe vesző titkokat akarná végesvéig megmagyarázni. Memento, o homo, quia pulvis es!

Vannak szimbolikus költők, akik elvesztették metafizikai érzéküket: súgnak ugyan titkokat, szimbólumok nyelvén, de csak az alsórendű dolgok, a test misztériumát fedik fel velük. És vannak költők, akikben mély metafizikai érzék lobog; az ő szimbólumaik az igazi nagy szimbólumok, mert nem az alsórendű homályt, nem a lehetetlenség és összefüggéstelenség világát fedik fel nekünk, hanem a felsőbbrendű — mondjuk csak ki bátran — az isteni dolgok misztériumát. Végleges világosságot ők sem gyűjthetnek az isteni dolgoknak számunkra adódó sötétségében, de szimbólumaikkal felnyitják az ész szárnyait, megteremtik a szív biztonságát. Ennél többre mások sem vihetik a földi vándort, Mert szegény halandónak nem igen jut osztályrészül a misztikus szemlélődés szerető megismerése: az isteni dolgok közvetlen látása érzéki képek közvetítése nélkül: *nullo interposito medio in ratione objecti cogniti*. A vallásos tartalmú szimbólumok — a liturgia sok szépsége, mindaz, ami a szentségekben érzékileg tapasztalható —, érzéki képekkel tapintanak rá és jelzik az isteni dolgokat: *multo interposito medio in ratione objecti cogniti*. Mikor közölnie kell az élményt, a misztikus lélek is csak szimbólumokat használ, szavakat, melyek vagy

száraz jelei csak az élménynek, vagy némileg az élményre sejtető jelölések, — megintcsak szimbólumok,

A katolikus szimbolizmus — mint a katolikus művészet általában — csak a jelképekre, szimbólumokra szoruló *tartalom* révén különbözik minden másfajta szimbolizmustól. Tartalma: felsőbbrendű titkok, az isteni és emberi világ érintkezésének örök titkai, melyekben benne élünk, melyekről dogmatikát írunk, s melyeket dalaink szárnyára is felemelünk. Kell nekünk mind a három: *élni* a nagy titkok — a nagy katolikus valóságok — világát, *tudni róluk* az ész szavaival, és a szimbólumok világában mindkettőt — *élményt és tudást összefogni*.

Harsányi Lajos valamikor az utóbbira vállalkozott: *tudást és élményt a szimbólumok világában összefogni*. Mint ahogy kell, hogy néha valaki felébresszen, kézenfogjon minket, az ablakhoz vigyen és megmutassa újra a napkeltét, úgy kell, hogy a hét szentség titkait eszünkbe juttassa néha valaki, hiszen annyira bennük élünk, hogy már nem érezzük igazi erejüket, hétköznapijaink, természetesnek tűnnek fel nekünk — a legnagyobb természetfölöttiek is.

Kövek a Bölcsesség Templomához.

1913 körül Harsányi Lajos a nagy megélők örömeivel élvezte a természetfölöttiek titkait. Mögötte volt az *Új vizeken* című kezdő kötet (1907). Úgy bocsájtotta ki a magyar katolikus költészet iszapfedte világába, mint Noé az első galambot a bárkából. Kicsinyke kísérleti madár volt. Akik észrevették, fejüket csóválták. Csak néhány Túri Béla akadt, aki kíváncsian felütötte fejét: Mi ez? Katolikus vers Ady hangján?

Alig egy évre rá (1909) megjelent a második verskötet, *Az élet muzsikája*. A második kísérleti galamb. „Félénk versek, finom versek — írta róluk Kosztolányi a *Kritika*-ban, — olyanok, mint a katolikus Egyház mécslámgjai a novemberi sírokon.”

Újabb egy évre rá (1911) jött *A napkirály rokona* c. kötet. Rákosi Jenő egyeduralgoló lapja, a *Budapesti Hírlap*, amely addig szinte személyes hajszává fajult gyűlölettel üldözte Adyt és a fiatal moderneket, nagy cikket íratott a lapba kiváló kritikusaival, Sebestyén Károllyal. A kritika akkora magasztalással írt *A napkirály rokoná*-ról, hogy valósággal a lap pálfordulásáról lehetett beszélni. A *Budapesti Hírlap* elismerte az új költészet esztétikai létjogosultságát, megfújta a régi költői irány takarodó ját és megjósolta az új irányzat döntő győzelmét.

Ez 1911-ben történt. Akkor volt huszonnyolc éves. Mögötte a három verskötet. Abban az évben, győri városkáplán korában levelet kapott Prohászka Ottokártól. A bécsi híres *Reichspost* főszerkesztője ugyanis levélben arra kérte Prohászkat, írjon az 1912-ben rendezendő bécsi eucharisztikus világkongresszus díszalbumába magyar verset. A díszalbum, a monarchia minden nyelvén akart eredeti és németre is lefordítandó verseket közölni. Prohászka a főszerkesztő németnyelvű levelét elküldte Harsányinak, a levél aljára ezeket írva:

„Kedves Költő!

Olvasza el, mit akarnak a németek tőlünk, magyaroktól. Én versírásra nem merek vállalkozni, hanem Önt kérem, legyen az Eucharistia magyar énekese és értesítsen engem, vállalj a-e a megbízást, Addio, költőm.”

Harsányi a megbízatást vállalta. Megírta az Oltáriszentségről szóló verset, amely *Ária a Titokzatos himnuszokból*, *Arie aus den Mistischen Hymnen* címmel, dr. Lám Frigyes fordításában németül is megjelent a bécsi

eucharisztikus kongresszus díszalbumában. A versben azt írta meg Harsányi, hogy ő, a költő, három hatalmassággal: a Doktorral (Tudomány), a Délibábbal (Művészet) és a Diakónussal (Ifjúság) elment a titokzatos palotába (Templom) és ott megtalálta az Ételet (Eucharistia), melyre az egész világ éhezik és csak Vele telhetik be.

Ez a találkozás az Eucharistiával izgatni kezdte. Ha ilyen tündöklő volt találkozása az Élet Kenyerével, milyen lehet a találkozás a többi Szentséggel? Milyen remek és fenséges az Isten gondolata, hogy az emberi

élet minden sorsdöntő fordulatához valóságos kegyelmi erőtelepet létesített! A születéshez a kerestség büntletörlő szentségét. Mikor az első kételkedés nádszálként ingat, a bérmlás! Örök erősítőnek az Oltáriszentséget. Mikor a bűn rabságába estünk, a gyónást. Mikor pályát kell választanunk, az egyik útra az egyházi rend szentségét, a másikra a házasság boldog kötelékét. Mikor az élet vége közeleg, az utolsó erősítőt: a betegek kenetét. Miért ne írhatná meg mind a hét találkozást? Igenis megírja! Bölcsőtől a sírig kíséri az életet. Magával viszi a Doktort, a Délibábot és a Diakónust. Megvizsgálja, hogyan viselkednek ők a hét nagy találkozáskor, mi a véleményük róla.

Egyik napon breviáriumozás közben megakadt a szeme ezen a mondaton: Sapientia aedificavit sibi domum, excidit columnias septem, — a Bölcsesség házat épített és hét oszlopra helyezte. Megállt ennél a mondatnál, A lilaruhás kanonokok tovább mondták mellette a breviáriumot. A karkáplán (Harsányi) is mondta a szavakat, de lelke azon az egy mondaton szálldosott. Aztán a művön, mely felderengett már lelke mélyén. Mikor lakására ért, készen volt benne minden. írómappái ába felírta a címet: *Isteni Bölcsesség*. Feltündöklött előtte a bizánci bazilika s az alkotás szent bűvöletében felírta a végleges címet:

Hágia Sophia.

Alájegyezte a mottót: A Bölcsesség házat épített és hét oszlopra helyezte. A ház: az Egyház. A hét oszlop most ne a Szentlélek hét ajándéka legyen, ezek a zsenialítások (ahogy Prohászka nevezi) csak a nagyoknak járnak ki, — hanem a hét oszlop legyen a nagy kollektívumnak, az Egyháznak hét tartópillére, mely mindnyájunk fölött tartja a földi vándorélet templomát: a hét szentség. Ezekre mindenkinek szüksége van az emberi élet sorsfordulóin.

Két hónap alatt készen volt a mű. Csak 1914-ben, az első világháború kitörése küszöbén jelent meg könyvalakban, az *Élet* kiadásában, Pállá Jenő, erdélyi, majd székesfehérvári festőművész hét tusrajzával.

A világháború viharában csak a katolikus kritika fogadta igen nagy magasztalással és — néhány gyilkos ledorongolással, A világi kritika nem vett róla tudomást. A világi közönség most is alig-alig ismeri. Legutóbb Féja Géza irodalomtörténete és a *Magyar Csillag* is kitér komolyabb méltatása elől, bizonyára azért, mert egészen katolikus alkotás. A budapesti eucharisztikus kongresszus idején szó volt róla, hogy a Nemzeti Színház színre hozza, de Németh Antal szerint a mű káprázatos képei és szereplő nagy tömegei leküzdhetetlen akadályt rónának a színházra. így teljesedik be Harsányi nagy alkotásán Alszeghy Zsolt szava: „Világhírű mű volna, ha költője világnyelven írja meg. Világhíréhez most az kellene, hogy valamelyik amerikai vagy angol vállalat filmet csináljon belőle.” Ma már hozzátehetjük: más nagy világnyelv vagy még inkább jó magyar kiállítás is vállalkozhatnék erre az igazán nagy feladatra. Lám Frigyes dr. fordításában nagyrészt készen van németül is.

Maga a költő szerényen szól: „Csak költő vagyok, üzlethez nem értek. Lehet, hogy valamikor fiatal szelek majd mégis szárnyra kapják munkámat és a világ pergőkép-színházai láthatnak egy izig-vérig katolikus darabot. Hogy megérem-e? Istent és embert akartam szolgálni vele. A mennyországban talán majd lejátsszák előttem angyali szereplők.”

A hét aranykút minden szomjazónak.

1. Ma már csak úgy tudom elképzelni a *Hagia Sophiát*, mint hét jelenetből álló modern misztériumot: hét nagy titok, a hét szentség szimbólum terhes képét, amint a (képzelet színpadán a jelképek komoly színeivel kigyúl. Varázslatos fényekkel merülnek ki a földi árnyakból az égi tájak, köztük a személytelenné törpült költő, aki mesél a sok látott titokról. Még csak az imént vette le szájáról a földi dalok Pán-sípját, még az alsóbbrendű titkok kísértik, még ott zsong szívében a szent Hanyság fölött repkedő sok emberi álom, még szemében a könny, mikor az ismerős szemeknek búcsút intett. De a földi Aranyvár kapuját már bevágta maga mögött és isteni titkok útjára állt ki. Nem kalandot zeng a szíve, nem fegyvert és vitézt énekel, mint sokan Viola és Mars megszokott dalai után, hanem

isteni élményt, mely „csupa titok és csupa szent valóság, kinyílt szemeknek mély, csodás igézet”. A múlt idő elbeszélő hangján az örök jelenidő örök-érvényűsége üt át: a fel-feltűnő kapuk és dómok, hová a nagy vándorúton betér, mind örökké — az emberélet végéig folytatódó út állomásai: hét szent aranykút minden szomjazónak.

Olyan vándorútra indulni, ahol a hét szentséggel találkozunk: nagy dolog. Ilyen az emberi élet: kísér a szentségek hetes titka, ha föld alá vagy fellegekbe lépünk is. Harsányi zseniális költői „fogása”, hogy mielőtt az egyes szentségekkel találkozánk, egyszerre zuhantat ja ránk mind a hét titok egész súlyát: mint a vigília virasztási imáit kezdő őskeresztények, sötétes dóm ajtaját nyitja föl nekünk s mint egy költő-dogmatikus, szimbolikus képekben jelzi a szentségek anyagát. Nem hiánytalan teljességgel és nem dogmatikai pontossággal, — ez nem az ő dolga — hanem az égi titkok terhétől lesújtva, mikor láthatatlan valaki emeli föl tekintetünket — vézna testünket és szerény értelmünket — az egybegyűjtött kincsek felé.

S mikor a sok nehéz titoktól lázban égve — mint a zsoltárok mélysegein fennakadt lelkek — kifelé indulnak a dóm kapuja felé, egyszerre kívül a küszöbnél felhangzik egy gyermek sírása. Az öt ós feles jambusok után az újszülött gyerekarca hamvasságával zendülnek a *Hagia Sophia* legszebb sorai:

Ma éjszaka
hozott világra az anyám.
Ma éjszaka
rólam beszéltek a tanyán,
Ma éjszaka
gyöngyös volt anyám homloka.

Ma éjszaka
világos lett a kis szoba.
Ma éjszaka
suttogtak mind az asszonyok.
Ma éjszaka
megtudtam, jaj, hogy vak vagyok.

Ma éjszaka
imádkoztak halk csendesen.
Ma éjszaka
ide küldtek a dóm elé,
hogy ma, a csoda-éjjelen
a szemem fényét meglelem.

Lassan és többször kell elolvasni ezeket a sorokat, hadd érezzük, hogy a „ma éjjel” ismétlődése és a tanyai születés bűbájosán szép képe mily mesteri módon csen realizmust a nehéz szimbólumok közé. Mert rögtön itt áll előttünk a dómajtó körül rajzolódó új kép: egy kis gyerek, föléje hajolva a Doktor, aki a minden-tudást akarja kipattintani az újszülött homlokából, a Délibáb, hasztalan mesélve neki a színes álmvilágról, s a Diakónus, ráborítva a „titkos bánatok néma boldogságát”. A gyermek a vállán érzi az egész világot, de szeme nem rebben életre, csak mikor előtűnik a láthatatlan isteni kíséző és elsuttogja bűvölő igéit:

Az örök élet hívta őt világra,
hogy ismerje, szeresse túl a földön,
ami örök: az Isten túlvilága!
Az én fényem ragyogja a szemét he.
Énbennem látja, mi az éleit titka.

A titkok kulcsa pedig: „az eredt vakságot lemosó víz”, a keresztség. Amíg a három kíséző erőtlenül áll, a költő odalép a gyermekhez és a halhatatlan Szentháromság nevében megkereszteli a túlvilágnak.

2. Az Erő kapujánál kopogtatnak áhítattal. Vidám fiúk játéka várja

őket. Mily szép a tiszta és erős nemzedék! A Doktor, a Délibáb és a Diakónus adhatnak győzelmes erőt a cirkuszporond gladiátorának, feltárhadják a művészet és a tudás minden titkát. A szimbolikus képek remekül éreztetik, hogy a testi és a szellemi erő csak a lelki egésséggel lehet meg: ha nem ingó nádszál többé az ifjú. Máris fut feléjük egy rémültarcú gyermek, köntösükbe kapaszkodva sirja el minden testi kísértését és hítkételetyét. A Doktor, a Délibáb és a Diakónus tehetetlenül állnak előtte. De ott van velük az Erővel rendelkező költő, a pap, aki karizmák ura:

Ezüst galambok, tüzes nyelvek szálltak,
várták varázsát halhatatlan szóimnak,

éreződik az erősség kenetének közeledte. Egy perc és az ifjú — az ingó nádszál — sziklaként áll föl, megerősítve a bérmlás szentségével.

3. Művészet, tudás reszketve közeledik az Élő Kenyérhez is. Pedig az opálkapu pelikánja (a mindenkinek vérért adó jézusi áldozat) nem rejtőzik sárkányőrizte zord zárok mögé. Az őskeresztény szimbólum, a valóság és a legtisztább líra együtt van ezekben a sorokban:

Egy nagy Pelikán ömlesztetté vérért,
melyet kicsiny fiókák vágyva ittak.
Szőlők, búzagalászok értek sárgán,
jelül az élők éhes álmaiknak.

Az asztalon fehér kenyérke fénylett,
mint tiszta Hold a kékes fényű éjben.

Ekkor megnyílt szemem s a szent kenyérből
az élő Jézus arca ragyogott rám.

A Délibáb és a Doktor — művészet és tudás — nem látják ezt az arcot: mint trónfosztott királyok fekszenek a hideg kövön, miközben áldozik a Diakónus — a fiatal tisztaság — és a költő: az örök ember.

4. A Virághegy tiszta tavaszi mámorához érnek. Újra felenged a sokszínű szimbólumok képsora, lírai dal zendül a Virághegy felől:

Elmúlt a tél már,
a zápor elült.
Izének neked a
Virághegy felül.
Kelj föl, szerelmem,
siess a nászra,
vár már az anyám
illatos háza !

E dal nyomán indulnak vándorútra, hogy a tiszta szerelmet megkeressék. Valóban hosszú itt az útjuk: háremeken, nagy sárga, házakon, városok szabadszerelmű szennyén, a nőtlenség töviskertjein át érnek vissza a Virághegyhez, hol az ifjú újra énekel és szórja a virágot:

Elmúlt a tél már,
a zápor elült...

Szavára lányka jő elő a völgyből, — „a Hold jön így szivárványszínű erdőit alól” — s az ifjú karja karjába fonódik. A papköltő templomba hívja őket s mikor az eskü szent szava elcsattan, „lehunyják minden tünde szemüket”. Tiszta nász boldogságát és titkát nem lehet finomabban két sorban érzékeltetni.

5. Titkos kéj, kísértő arany, sötét börtönök rémei elől — Sodomából — akarnak menekülni a nagy út vándorai. A földi rémiek igájában óriási szörnyé nőtt már az ember, őt kellene innen kimenteni:

Szólj: menekülni, rémeid elűzni
szeretnéd-e? Ő azt mondta: szeretném.

S az óriás halkán beszélni kezdett
és győnta ölkét, mind a döbbsent rémet,
szemükbe nézett, mint ki bátor, edzett.

Csak a gyóntatószékek tudnák elmondani, mennyire a valóság van a *Hagia Sophiának*. ebben a részletében, ahol a zsúfolt szimbólumok minden íze, a legkisebb jelző is igen mély jelentést hordoz. Csak egy példát: az „aranykulcsos hatalom” „Absolvo” szavára felhördül és felüvölt az alvilág minden rémeinek tábora, de

... szelíd völgy áll a napsütésben,
daloktól hangosak a fán a fészkek,
egy templom lépcsőjén könnyes szemekkel
a tisztult ember jön le háladalal.
Mögötte állok én kitárt karokkal,
mint egy hatalmas, túlvilági angyal.

Napsütés, szelíd völgy, daltól hangos fészkek a fákon: a megtisztult ember nyugodt boldogságának teljét lopják a lélekbe. A könnyes szem: valóság. A háladal a lépcsőkről lefeléjövet: belső valóság képben kifejezve. Az utolsó két sor pedig: az oldó hatalmat és a feloldás örömét egyesítő túlvilági kép, melynek jelentése: a büntől oldozó pap az Isten szavának közvetítője.

De minek magyarázgatjuk a legapróbb képeket? A nagy egységbe, az egész mű teljességébe úgy olvadnak bele, mint selyemszálak a királyi palástba.

6. A Hivatás, az egyházi rend örök hegyére visz az útjuk. Felvillanó képekben merülnek fel a földi élet emberárjai, a test, a szemek kívánságának és az élet kevélységének megvertjei; aztán keresztes vitézek jönnek fényes zászló alatt. „Én is közéjük állok!” — kiált a kis Diakónus, de a költő elvonja őt előlük: „Mást szánt neked az Úr, a százszor áldott” — A legnagyobb fényű csapat is feltűnik messziről: Isten testőrkatonaí, a hóféhér hivatottak és választottak. Arany trónuson ül az Infulás; a költő eléje viszi a kis Diakónust:

... Szentatya, e szüzi apród
megérte, mit szíve epedve, rég várt.
Az égi katonák sorába állna,
ha tetszenék neked. Fogadd kegyesen!

Méltó reá és olthatlan e vágya.

A pappászentelés szimbolikus aktusai a legnagyobb valóságokat hordozzák. Karját kitérve, fényben állva, szent örömtől ittasult dalba kezd a fölcent. Kilenc versszakos versbetét-féle rész következik, a boldog pap himnusza. Szebbet, klasszikusabbat nem írtak magyarul a papi életformáról. A hatvanéves költő büszkén vallhatja magáénak e sorokat:

Ó, szálljatok ezüstgalambok: évek!
Majd roppant angyal száll a tengerekre,
megesküszik a halhatlan nevekre,
hogyan vége van a szárnya, szent időnek.

Akikor lehull a szemről minden fátyol.
 Akkor (kitágul szeme mindeneknek
 és fényben látnak engem: ihletettjét
 a legnagyobbak: az örök egeknek!

7. „A Hold halálkaszája ferdült” — hallatszik hétszer az utolsó útszakaszon; a sivatag közepén az örök haldoklóval találkozunk, a halált váró embertestvérről. Ki segít rajta? A soktudású Doktor hatszögletes gyémántszepe? „Érezte: nincs hatalma már felette!” Vagy talán a Délibáb bűvölettől káprázatos színei? „A képzelet nem gyógyíthat meg embert, ha véresen fekszik a szomjú porban.” A Diakónus tiszta ajkának csókja is csak egy percre hozza vissza a haldokló szívének fiatal erőit. „Magam maradtam, őre a betegnek” — szólal meg a költő-pap:

Szentillatú kezeim felemeltem
 és homlokát a szent kereszt jelében
 hűvös krízmákkal háromszor megkentem,

A csillagok magyhirtelen kigyúltak.
 A beteg szemét most lassan lehunyta,
 lelke örök csillagok közt veszett el
 s dicsőülten feküdt a pusztaságban,
 hűs homlokán az utolsó kenettel,

Az örök emberi sors beteljesült: a test a földön fekszik, a lélek a csillagok felé repül. Mélységek és magasságok feszüléseit érzi az ember. Tízennégy évnek kellett eltelnie, míg Harsányi továbbindult a titkok útjain és megírta a Szent Trilógiának szerkezetileg is legtökéletesebb részét, a *De Profundist* (1927).

„Lelked kibontott szárnya vág a messzeségnek.”

(*De profundis*. 1927.)

Megint egy darab középkor! — vághatná oda valaki Harsányinak a *De profundis* olvasásakor. Igen, „középkori” s „középkoriságában” örök emberi írás ez, háromsoros versszakokba fogott misztériumjáték. A *Hagia Sophia* Dante másvilága útjaihoz hasonlítható, a *De profundist* viszont a Jedermann-misztériumok modern részletének lehet mondani. Olvasd csak végig újra: olyan, mintha a költő a saját halálát előre látná, amint egy nagy színpadon — az éterünben — játsszák előtte, s ezt a látomást meséli el neked, szelíd „középkori” tanácsokat fűzve melléje.

Mindjárt az első rész zárójelbe tett figyelmeztetője („A költő arra kér, figyelmesen olvasd el ezt a kis könyvet, mert rólad szól minden betűje”) szíven fog: mit akar ez az ember tőlem? — kérded. S olvasod, hogy „komor, bölcs, szörnyű imakönyvet” kapsz tőle, mely rólad szól és lapjai közt éles arcod őrzi. Talán az est borul rád, mikor végigfutsz majd a komor sorokon — vagy akár napfényben olvasod — és ha felleges szívedben feltündököl szavára szép szivárvány, futnál a költőhöz, hogy megköszönjed neki, hogy olvashattad könyvét. Tudod, hogy még a magja is messze van azoknak az akácoknak, melyekről a hatodik versszakban énekel,

Mire e könyv elér hideg kezedhez,
 engem talán már gyászolnak akácok,

de már most szeretnéd márványba önteni élő alakját.

Ám a *De profundis* mélységeivel magadnak kell szembenézned. Az

egyéni halál, az én halála van itt megírva: a költőé, a papé és — a tied. A halálodról nincs olyan kielégítő metafizikád, mint az életedről. Mit jelent neked a halál? A kérdés kimeríthetetlen: titokról van itt szó, leg-
 égetőbb titkodról; ha majd

Csak rémlik már, hogy nálad járt az agg pap.
 Az égi ostya lassan hull szívedre
 és homlokodra hús kezek tapadtak.

Jóleső meleget érzel, mert „a költő maga mondja el neked, milyen lesz a te egyik igen-igen nevezetes napod”, a halálod napja, mégis hátadat lúdbőrözteti az az absentia praesens, amilyennek Harsányi soraiban a saját holttestedet látod; lelked tovaszámyalását (absentia) az előtted fekvő (praesens) elhagyott porhüvelyből: „Lelked kibontott szárnya vág a messzeségnek.

Mikor megkaptad a költőtől a figyelmeztetést („egy félt napon bizony hogy véget ér majd az életed kanyargó földi útja”), megint visszafordul a szó az ő saját halálára, talán azért, hogy az ő halálának realista rajzára még hangosabban kiálts föl: O mortis profunditas! Az övével a magad lelkét látod az űrben száryalni, vele együtt a Mindenki sorsára döbbsenz: halálod után is maradsz magadnak szörnyű kérdés:

A szörnyű űr hideg, mint sűrke ólom,
 a osend irtóztató és senki sincsen,
 ki utad közben egyet is csak szóljon.

De kérdést vetsz föl a kénsárga ködből feketén és veresen rád hahozó Sátánnak is: ki vagy te? S a Sátán hét igen nagy bűnnel vádol téged: agyadra büszkén tagadtad a túlvilágot; aranynak voltál sápadtképzű rabja; lelked irigy és féltékeny gonosz volt; a bujaságod most már kendőzetlen áll itt; a mámor volt urad és Istened: hasad; haragtól kőkemény szíved bánatra nem nyílt; szemedbe rémlik a sok jórarestség.

... Nézd, lánggal integetnek
 és várnak rád az alvilági mélyek!

A földön még a test börtöne is menedéked volt, most a kárhozat vörös szele érint meg, magad sem bízol, hogy ellenállhatsz a pokolraválásnak s ezzel magadban ingatod meg a veszni tűnő boldogság végső kis reményét. A kárhozat szörnyű ténye előtt mily távol vannak a nihilt végnek tekintő világnézetek és filozófiák!

Talán mégis veszte minden?! A Sátán mellett felvillan az őrző-angyal képe s ekkor te megkezded tíz rémült kiáltásodat. A Sátán az imént a hét főbűnnel vádolt téged, te most végigveszed a tízparancsolatot, a bűnök mellé odaállítod érdemeidet. Talán mégis veled érez az Isten abban a tragédiában, melynek magad vagy a hőse!: „Emlékezzél meg, ó Uram, kegyesen!”: ingó hitem tebenned szilárdult meg szeretetben; bár neved sokat hiába vettem, imában virrasztottam nálad sokszor; ünnepeidet boldogan megültem; anyám-apámat hálásan szerettem; mentettem ezret, amíg egyet öltem.

Hirtelen megszakad a mélységekből kiáltó lelkiismeretvizsgálat és könnyörgés, a költő kér türelemre: bosszús kezekkel még ne dobd el könyvét, ha fárasztja is elmédet e hosszú sírás: „Szenvedni kell, testvér, e földi tájon.”

Léleketet szívtál, mint a nagy lelkiismereti mélységek előtt a gyónó.

Most folytatod a hatodik kiáltással: a piszkok közt nem buktam ed sohasem készakarva; kincseimet néked származtattam vissza; esküm maradt szívemben megtartottan; bár mohó szememnek tetszett a női szépség, más feleségét bűnre nem kívántam; s bár sokmindent kívántam jómagámnak, felebarát jószágát nem kívántam!

Vársz. A mélységekből száll szavad az Úrhoz és minden szentjeihez, kiket litániákon sokszor kértél. Mint a középkori misztériumjáték gépezete, úgy fordítja rád a fényt Mihálynak Sátánúzó alakja:

Mint nyílt színen ha megmozdul a kárpit
és száll és süllyed völgy, hegy és világolt,
... úgy mozdul minden az ürben körötted.

Mint csepp a tenger felé, tárod karod a végtelenbe, hazakiáltasz Alko»
tódhoz s az égi ajtó nesztelen kitarul...

És ekkor lelked fült gyömyörbe ájul.

Csak akkor eszmélsz fel, hogy mindez csak látomás, mikor az utolsó lapon a költő arra kér, hogy ha majd a halálutáni küzdelemből Istenhez kerülsz lángragyúlt örömmel, hát mondj el érte, ennek az imakönyvnek költőjéért is egy győzedelmes Ávét. — Visszalapozol, hogy lásd ennek a komor-fenséges alkotásnak szerkezetét:

- I. Bevezető figyelmeztetés: jó szívvel olvasd el e könyvet.
- II. A te nagy napod milyen lesz? A költő a magáéval érzékelteti.
- III. Lelked kibontott szárnya vág a messzeségnek.
- IV. A Sátán vádol a hét főbűnnel.
- V. Az őrzőangyallal kiáltasz irgalomért: öt kiáltás.
- VI. Megpihentető szünet: türelemmel olvass majd tovább, megéri!
- VII. A másik öt kiáltás.
- VIII. Szent Mihály elüzi a Sátánt s téged Istenhez visz el.
- IX. Aki ezt írta, csak egy Ave Máriát kér. A dogmatika szerint a testi halál után a különítelet csak pillanat műve. Íme, ezt a pillanatot bontotta fel Harsányi látomása színes nagy tablókká. E nagy távlatok a *Szent Trilógia* harmadik részében, a *Túlvilági balladában* egyetlen képbe sűrűsödnek: egy halottnak hús fejére, ahonnan az őrzőangyal kristályszeme mennybeviszi a lelket az ördögök elől.. Miért? ...

„Mi történt véle, nem tudom.” (*Túlvilági ballada. 1936.*)

Egyszerű a története: egy ifjú ember kirohan a karneváli lármából, elfut az ódon Rókus templom gyóntatószókébe. Miről beszélt a gyóntató-
atyával, nem tudja soha senki,

az ürben majd a szellemek
gyúlt trombitája zengi.

Mert ahogy hazaszalad és halálraváló hús fejét a kerevetre hajtja, feltárul érte a másvilág. Túlvilági szereplők jönnek. Füstpiros ördög veri az ablakot:

Miért szöktél meg, cimbora?
Megtudhatnám-e ezt én?

A halott megrándul, üveg szemével az ablakra néz és lassan nem-et int: nem tudom, miért szöktem előled a gyóntatószékbe. Nem nyit ajtót,

újra csak nem-et int Lucifer visszafutó három ördögének. Szörnyű haragra gyúl az alvilág fejedelme, varázsvesszeje az ifjúra váró büntetést az ügyetlen ördögre méri ki, mert elvesztette emberét: szem, fül, orr, nyelv, kéz, szív, agy vergődnek a pokoli kínok között. Egy-egy versszakot ad a költő mindegyik leírásához, de a hatás tökéletes: pokolian realista és éppen ebben a szörnyűségében — teljes művészet.

Most egy napszínű angyal zörgeti a halott ablakát:

Testvér engedj be, én vagyok,
kristályszemeddel nézz rám,

A halott szelíd mosollyal visszaint, ajtaja halkán nyílik s mint régen-látott testvérek, egymásra néznek:

Úgy vártam e találkozást!
Minek köszönjem ezt én?

Az őrzőangyal végigviszi a jó hírt az egész égen, új angyalok futnak az ifjúhoz: „Mi történt véle, nem tudom” — csengnek az angyali refrének, amíg ujjongnak, hogy angyaltársuk nyert az emberért vívott tusán. Isten az angyalon láttatja a csodálatos dolgokat, melyek az emberre várnak a mennyben. Az isteni Aranyvessző hétszer nyúl feléje s az angyal szeme magába szívja Isten fényét, füle átveszi a mindenség minden harmóniáját, orra szűz illatokkal telik meg, nyelvét az égi Ostya íze tölti be, keze végigsimíthat minden selymeken, szíve örök szeretetre lángol, agya szikrázik, mint a nap.

Mert ez az üdvösség, a Menny.

Tengerbe hullni, mint a Csepp.
Istenben — Isten lenni.

A végső válasz.

Miért lett az ember Istené? — ebbe fut össze a *Túlvilági ballada* minden többi kérdése. Balladai homállyal marad megválaszolatlanul ez a kérdés, de a túlvilági színek jeleneteiből kiérezhető a felelet: azért fordult jóra a bűnös ember, mert Isten szerette őt, erőt adott neki, hogy jó legyen; az isteni szeretet a végső oka a dolgok jóságának s a lélek javulásának is.

Harsányi ezt a választ a *Szent Trilógia* minden részében érezteti: jó velünk az Isten, mert hét szentséget adott a földi harcban, az Ő jósága emel fel a mélységekből s megint csak az Ő „érthetetlen” szeretete húz ki a Sátán karmából a túlvilági boldogságra.

Ez a válasz a nagy emberi végességét és a végtelen isteni szeretetet egybelátó katolikus álláspont — tiszta költészetben. Soha nincs titánkodás Harsányi egész költészetében, de mindig az emberi szenvedés és végesség átérése. Szent Ágoston „cor inquietum”-a senki költészetében nem izzik jobban, mint az övében, senki sem vesz nálánál többször fájó búcsút a szép földi tájaktól, senki nála többször nem hangsúlyozza: mors de te pronuntiatura est — ki van mondva, hogy menned kell innen. De ugyancsak ő emel föl ezekből a porbasújtó emberi mélységekből: ex quo natus es duceris — ne félj, oda térsz, ahonnan jöttél, s hogy ne ijedj majd meg a haláltól, gondoldj most is mindig reá. így oldódik föl minden kérdés a szerető Isten-ölben.

A *Szent Trilógia* a katolikus paradoxon ilyen bátor kimondásával lesz

a katolikus költészet világirodalmilag jelentős remeke. Szerényen rámondja a földi *éleire*: istam dicam vitám mortalem aut mortem vitalem, nescio — minek nevezzem, holt életnek vagy élő halálnak, nem tudom. A választ megfogalmazni nehéz és veszélyes. Csak a katolikus szimbolikus költészet vállalkozhatik rá. S ahogy Harsányi válasza sikerült, úgy még nem halottuk költő tolláról. Ezért

ó, olvasó, ha hullott tán a könnyed
és megremettél titkos borzalommal,
köszönd meg néki ezt az imakönyvet!